

Невропатія лицьового нерва

Вступ

Параліч Белла (ПБ) є периферичною невропатією лицьового нерва і найпоширенішою причиною млявого паралічу м'язів мимічної мускулатури. Характерними клінічними проявами цього розладу є гострий початок, одностороннє ураження, периферичний варіант прозопоплегії та наявність супутніх симптомів — болю у завушній ділянці чи гіперакузії. Така комбінація симптомів може бути пояснена анатомічними особливостями цього черепно-мозкового нерва (ЧМН), а також його змішаними (моторно-сенсорно-парасимпатичними) функціями. Оскільки 7-ма пара ЧМН може формувати численні аностомози із суміжними невральними утворами, це інколи спричиняє виникнення супутніх ознак — зміни чутливості на обличчі (5-та пара ЧМН), вестибулярну дисфункцію (8-ма пара ЧМН) чи глоткові симптоми (9-та і 10-та пари ЧМН). Також у цих пацієнтів трапляються зниження слезовиділення і слиноутворення внаслідок пригнічення парасимпатичних впливів. Максимальна вираженість згаданих ознак — перші 2–3 доби, і важкість паралічу корелює з тривалістю порушення функції мимічних м'язів, діапазоном функціонального відновлення і порушенням якості життя.

1. Анатомія

7-ма пара ЧМН включає рухові, волокна смакової чутливості й вегетативні волокна. Вона відповідає за довільний контроль над мимічною мускулатурою, смакову чутливість від передніх 2/3 язика, секреторні функції слізних і деяких слинних залоз.

Лицевий нерв має внутрішньочерепну, внутрішньоскроневу (внутрішньокісткову) і позачерепну частки. Перша з них починається від мосто-мозочкового кута до внутрішнього слухового проходу, тут він супроводжується присінково-завитковим ЧМН. Внутрішньоскронева порція 7-го нерва довга і звивиста. На цій частці нерва міститься вузол колінця і починаються верхній кам'янистий і стремінцевий нерви, а також барабанна струна, котрі відходять від основного стовбура перед тим, як останній покине скроневу кістку через шилоподібний отвір. Позачерепна порція нерва проходить через привушну слинну залозу. Існує значна варіабельність у типології розгалуження кінцевих гілок, але загалом вони такі: скронева, вилична, щічна, підборідна і шийна.

2. Історія

Сер Чарльз Белл (1774-1842) тривалий час цікавився структурою нервової системи. Будучи відомим анатомом, хірургом і викладачем, він інтенсивно вивчав різні аспекти нейроанатомії, застосовуючи вівісекцію і клініко-анатомічні кореляції; його внесок у медичну науку дуже значний. Зокрема, дослідник намагався розділити чутливу (трійчастий нерв) і моторну (лицевий нерв) зони іннервації обличчя. Саме після його докладних описів, схвально сприйнятих тогочасними лікарями, почала зростати кількість публікацій про невропатію лицьового нерва, котру на його честь і означили як “параліч Белла” (рис. 1).

Рис. 1. Лікар Чарльз Белл і фрагменти його трактату про нейропатію лицевого нерва.

3. Епідеміологія

ПБ є поширеною мононевропатією, що однаково уражає чоловіків та жінок, загалом трапляється в усіх вікових категоріях. Загальнопопуляційна частота цього розладу коливається в діапазоні 11,5–40,2 випадку на 100 000 осіб, причому цей показник більш-менш однаковий у різних країнах. Частота захворювання вища при вагітності, після вірусних інфекцій верхніх дихальних шляхів, на фоні імунодефіциту, цукрового діабету і гіпертензії. Не існує якоїсь залежності між широтним градієнтом, расовим та етнічним підґрунтям і поширенням хвороби. Деякі епідеміологічні висновки демонструють сезонну варіабельність (ПБ частіший в холодні місяці на противагу теплим).

4. Етіопатогенез

Існує багато доказів на користь імунних, інфекційних та ішемічних механізмів захворювання, хоч остаточною причиною залишається невідомою. Одним із можливих етіологічних чинників є реактивація вірусу простого герпесу (ВПГ1) в ділянці вузла колінця. Асоціація із цим збудником підтверджена його наявністю в ендоневральній рідині внутрішньокісткової порції лицевого нерва при декомпресії останнього.

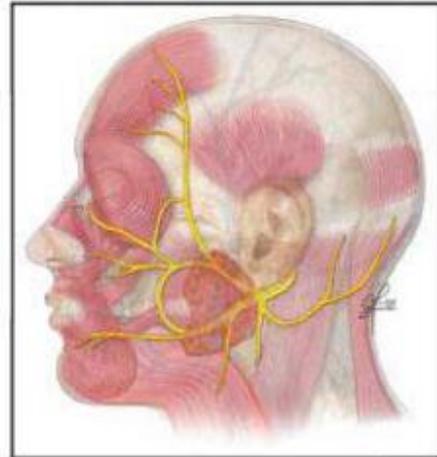
ВПГ-1 — один із кількох вірусів герпесу людини, котрий має тропність до периферичної нервової системи разом із вірусом простого герпесу 2-го типу (ВПГ-2). Вони проникають в організм через шкіру і слизові оболонки і потім існують у латентній формі у багатьох нервових гангліях (черепно-мозкових, спинно-мозкових та вегетативних) протягом усього життя макроорганізму. Це латентне існування за відсутності активної вірусної реплікації є характерним і поширеним феноменом у багатьох здорових та хворих популяціях. ВПГ поширений глобально і є дуже варіабельним вірусом.

Можливою причиною неврологічних проблем внаслідок дії ВПГ-1 є активація внутрішньоаксональної дегенерації і апоптоз, котрі регулюються локальними прямими і непрямими реакціями з боку аксона на сам вірус при сприятливому фенотипі.

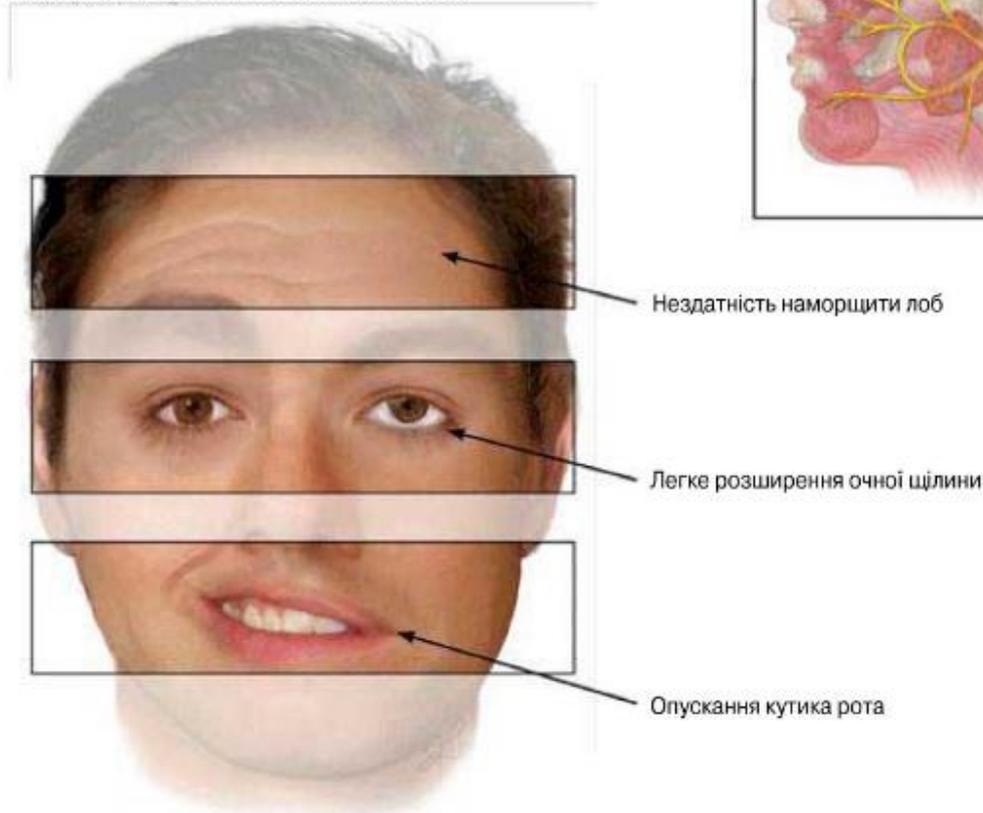
5. Клінічні прояви і фізикальне обстеження

До симптомів ПБ належать гомолатеральні провисання брови і м'язів обличчя, згладження носо-губної складки, нездатність повністю закрити око чи підняти кут рота (рис. 2). Ці симптоми розвиваються в інтервалі від кількох годин максимум до 3 днів.

Лицевий нерв є змішаним моторно-сенсорно-парасимпатичним і забезпечує іннервацію м'язів, смаку, сльозо- і слиновиділення, а також заушної ділянки

ПБ внаслідок ураження 7-ї пари ЧМН спричиняє однобічний гомолатеральний параліч обличчя із виникненням наступного:

Рис. 2. Асиметрія обличчя при ПБ.

Приблизно 70% хворих відзначають біль навколо вуха гомолатерально. Якщо наявний лицевий біль у поєднанні з чутливими порушеннями і втратою слуху, слід розглядати можливість пухлини привушної слинної залози або вірусного отиту. Серед інших скарг — гіперакузія внаслідок порушення іннервації стремінцевого м'яза, зміни смаку та сухість ока і рота, спричинена парасимпатичною дисфункцією.

Таблиця 1. Клінічний огляд хворого при ПБ

Пошук асиметрії; при огляді слід звернути увагу на кліпання, носо-губні складки і кути рота
Загальне обстеження; отоскопія, пальпація новотворів у ділянці шиї та обличчя і огляд шкіри
Оцінка моторних функцій; пацієнта просять підняти брови, сильно зажмурити очі, усміхнутися, надути щоки, оскалити зуби
Оцінка загальної спеціальної чутливості; перевіряють чутливість на обличчі та навколо вух,

оцінюють смак на передніх 2/3 язика

Оцінка рефлексів; орбікулярний феномен (постукують по надпереніссі й виявляють асиметрію кліпання), феномен Белла (спостерігають рух очних яблук догори при сильному закриванні очей)

Ізольована однобічна чи асиметрична слабкість м'язів обличчя за відсутності симптомів інших краніальних нейропатій підтверджує діагноз ПБ

6. Діагноз

Діагноз ПБ суто клінічний. Його типові ознаки — гострий початок однобічного периферичного мімічного паралічу, котрий досягає свого піка до 72 годин. Останній часто супроводжується болями в шиї, соскоподібному паростку або вусі, гіперкузією та зміненою чутливістю на обличчі.

6.1. Нейровізуалізація

Томографія не рекомендується для первинної оцінки ПБ, за винятком наявності атипичних симптомів. 5–7% випадків цього стану спричинені пухлиною (напр., невриномою лицевого нерва), котра може бути як доброякісною, так і злоякісною. Тому в хворих із поступовим початком симптомів, котрі не поліпшуються протягом 3 тижнів, виправдана сфокусована на внутрішньому слуховому каналі контрастна КТ або МРТ.

6.2. Електрофізіологічні дослідження

Виконано багато досліджень, присвячених потенційній ролі електрофізіологічних обстежень у виборі методу лікування та для оцінки прогнозу. В минулому електронейроміографію лицевого нерва вважали за корисний метод селекції пацієнтів, котрі можуть потребувати його хірургічної декомпресії. Демонстрація більш ніж 90% зниження складного м'язового потенціалу дії протягом перших 10 днів від початку захворювання, порівняно з неураженою стороною, асоціювалася із 50% ймовірністю неповного одужання і за протоколами деяких центрів була показанням для оперативного втручання.

В теперішній практиці така операція перестала бути рутинною через ціну, ризики та низьку ефективність. Беручи це до уваги, час і ціна нейрофізіологічних обстежень переважають їх позитивні аспекти в більшості хворих. Винятком залишається повний мімічний параліч. У цьому випадку функціональні тести забезпечують корисну інформацію, коли наявність резидуальної реакції з боку нерва дає змогу думати про його неповне пошкодження (neurorhaxia) і добрі перспективи відновлення функції. Відсутність такої реакції наводить на думку про повну дегенерацію нерва, пролонгований параліч і перспективу неповного одужання з ризиком виникнення синкінезій.

Електродіагностичні обстеження необхідно проводити принаймні через 1 тиждень після початку симптомів для уникнення хибнонегативних результатів.

6.3. Шкали

Найпоширеніші шкали для оцінки тяжкості ПБ — шкала House-Brackmann і система Sunnybrook (Градууюча шкала ураження лицевого нерва). Суб'єктивна суть згаданих шкал може пояснити їх неадекватну інтерпретацію і варіабельність результатів при застосуванні різними дослідниками; проте легкість використання визначила їх роль у клінічній практиці в

контексті оцінки загального ступеня дисфункції, моніторингу прогнозу і групового аналізу. В останньому опитуванні фахівців з лікування ПБ ефективність застосування фотографування та відеозапису в таких пацієнтів одержала однозначну позитивну оцінку серед респондентів — справді, відеозапис стандартизованих мімічних рухів (підняття брів, повільне і форсоване закривання очей, рухи ніздрями, усмішка із відкритим та закритим ротом, імітація поцілунку) є принциповим для точної прогностичної оцінки при різних терапевтичних втручаннях — хемоденервації, фізіотерапії чи оперативних інтервенціях у пацієнтів із неповним одужанням.

Шкала House-Brackmann

Ступінь тяжкості ураження лицевого нерва	Функція	Опис
1	Норма	Нормальна функція всіх гілок
2	Легка дисфункція	а) легка слабкість, що виявляється при докладному обстеженні, можуть відзначатися незначні синкінезії; б) у спокої лице симетричне, звичайний вираз; в) рухи: 1) лоб — незначні помірні рухи; 2) око — закривається повністю із зусиллям; 3) рот — незначна асиметрія
3	Помірна дисфункція	а) очевидна, але не спотворююча асиметрія. Синкінезія явна, але не виражена; б) рухи: 1) лоб — незначні помірні рухи; 2) око — закривається повністю із зусиллям; 3) рот — легка слабкість при максимальному зусиллі
4	Помірно тяжка дисфункція	а) очевидна слабкість і/або спотворююча асиметрія; б) рухи: 1) лоб — рухи відсутні; 2) око — закривається не повністю; 3) рот — асиметрія при максимальному зусиллі
5	Тяжка дисфункція	а) ледь помітні рухи мімічної мускулатури; б) асиметрія обличчя в спокої; в) рухи: 1) лоб — рухи відсутні; 2) око — закривається не повністю
6	Повний параліч	Рухи відсутні